

ماهیت و کارکرد شناختی

در متن اسلامی

مجتبی گوهری

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

ماهیت و کارکرد شناختی دجال

در متون اسلامی

مجتبی گودرزی

ناشر

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

وابسته به دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم

تهیه

پژوهشکده مهدویت و آینده پژوهی

سرپرستار

محمدباقر انصاری

ویراستار

وحید حامد

لیتوگرافی چاپ و صحافی

پایخانه موسسه بوستان کتاب

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۸

سایز: ۵۰×۷۰

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

عنوان: ۵۴۷؛ مسلسل: ۶۹

نشانی

قم، خیابان معلم، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، نشر

پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

تلفن و دورنگار: ۳۷۸۳۲۸۳۳-۰۲۵

ص.پ: ۳۷۱۸۵/۳۶۸۸

کدپستی: ۳۷۱۵۶۱۶۵۹۱

مراکز پخش

۱. قم، میدان شهدا، تلفن و دورنگار ۳۷۸۳۲۸۳۴-۰۲۵

۲. تهران، خیابان انقلاب، روبروی در دانشگاه تهران،

پاساژ فروزنده، طبقه همکف، واحد ۳۱۲، تلفن:

۰۲۱-۶۶۹۵۱۵۳۴

وبگاه: www.pub.isca.ac.ir!!

رایانامه: nashr@isca.ac.ir

فروشگاه مجازی نشر: www.shop.isca.ac.ir!!!

فروشگاه نشر دیجیتال: www.pajooahaan.ir

حقوق برای ناشر محفوظ است.

سرشناسه:

عنوان و نام پدیدآور:

مشخصات نشر:

مشخصات ظاهری:

شابک:

وضعیت فهرست‌نویسی:

یادداشت:

یادداشت:

موضوع:

موضوع:

شناسه افزوده:

رده‌بندی کنگره:

رده‌بندی دیویی:

شماره کتابشناسی ملی:

گودرزی، مجتبی، ۱۳۴۶-

ماهیت و کارکرد شناختی دجال در متون اسلامی؛ تهیه پژوهشکده مهدویت و آینده پژوهی

قم: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۹۸

ص ۱۷۶

۲۵۰۰۰ ریال:

فیا

کتابنامه: ص. [۱۴۷] - ۱۵۵؛ همچنین به صورت زیرنویس

نمایه

دجال

فتن و ملاحم

دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، معاونت پژوهشی، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، پژوهشکده مهدویت و آینده پژوهی

BP ۲۲۴/۵

۲۹۷/۴۶۲

۵۹۰۹۰۶۳

۱۱	سخنی با خواننده
۱۵	مقدمه
۱۹	کلیات تحقیق
۱۹	۱. تبیین موضوع
۲۱	۲. اهداف و ضرورت‌ها
۲۲	۳. پیشینه تحقیق

فصل اول: مفاهیم و کلیات

۲۵	گفتار اول: مفاهیم
۲۵	۱. دجال
۲۷	۲. خروج
۲۸	۳. سفیانی
۲۹	۴. کارکردشناختی
۳۱	۵. ماهیت‌شناختی
۳۳	۶. علایم ظهور
۳۴	۷. علایم قیامت (اشراف الساعه)
۳۴	۸. قیام یمانی

- گفتار دوم: کلیات ۳۶
۱. ضرورت و اهمیت دجال شناسی ۳۶
۲. پیشینه بحث از دجال ۳۹
۳. آیا خروج دجال مسئله‌ای اعتقادی است؟ ۴۱
۴. نشانه‌های خروج دجال ۴۳
۵. دجال علامت قیامت یا ظهور؟ ۴۶
۶. دجال، رخداد و فتنه فرایند ظهور ۴۹
۷. ارتباط بحث از دجال در متون اسلامی با کتب یهود ۵۲
۸. دجال از نظر اریان ابراهیمی ۵۳
- الف) دجال از دیدگاه یهودیت ۵۳
- ب) دجال از دیدگاه مسیحیت ۵۵
- ج) دجال از دیدگاه اسلام ۵۶
۹. فرجام دجال ۵۹

فصل دوم: دجال در قرآن و روایات

- گفتار اول: دجال در قرآن ۶۳
- گفتار دوم: دجال در روایات ۶۵
۱. دجال در روایات شیعه ۶۸
۲. دجال در روایات اهل سنت ۷۲
- گفتار سوم: روایات تفسیری ۷۸
۱. روایات تفسیری شیعه ۷۸
۲. روایات تفسیری اهل سنت ۷۹
- گفتار چهارم: بررسی تطبیقی روایات ۷۹

- گفتار پنجم: شاخصه‌ها و ویژگی‌های دجال ۸۱
۱. تک چشم بودن دجال ۸۹
۲. داعیه خدایی و ربوبیت دجال ۹۰
۳. اعمال شگفت‌آور و عجیب دجال ۹۱

فصل سوم: دیدگاه‌ها و تحلیل‌ها

- گفتار اول: دیدگاه‌ها ۹۵
۱. دجال فردی مشخص و معین است (دجال شخصی) ۹۵
- نقد و بررسی ۹۸
۲. دجال عنوانی کلی برای اعدا حیل‌گر است ۱۰۳
- نقد و بررسی ۱۰۴
۳. دجال همان سفیانی است ۱۰۸
- نقد و بررسی ۱۰۸
۴. دجال عنوانی کلی و دارای مصادیق بسیار است و در عین حال یک مصادق اصلی دارد ۱۱۰
۵. دجال نماد و سمبل است ۱۱۱
- نقد و بررسی ۱۱۵
۶. دجال همان شیطان است ۱۱۶
- نقد و بررسی ۱۱۸
۷. دجال شخصی از مسلمانان است ۱۲۰
- نقد و بررسی ۱۲۱
۸. دجال تشکیلات جهانی فراماسونری متعلق به استکبار جهانی و صهیونیسم است ۱۲۱
- نقد و بررسی ۱۲۲

۹. ظهور دجال به معنای ظهور نفس اماره بشر است ۱۲۲
- نقد و بررسی ۱۲۳
۱۰. دجال اشاره به حقایق و واقعیاتی در آینده است ۱۲۴
- گفتار دوم: تحلیل و برداشت ۱۲۵

فصل چهارم: فرصت‌ها، راه‌های مقابله با فتنه و کارکردها

- گفتار اول: فرصت‌ها ۱۳۳
- گفتار دوم: راه‌های مقابله ۱۳۴
۱. اعتماد و تکیه بر خداوند داشتن ۱۳۵
۲. پناه بردن به حرمین (مکه و مدینه) ۱۳۷
۳. پناه بردن به قرآن کریم (قرآن محوری) ۱۳۷
- گفتار سوم: کارکردها ۱۳۹
۱. مسلط کردن نظام مادی گرایی ۱۴۰
۲. مسلط کردن نظام رسانه‌ای ۱۴۱
۳. گسترش ناتوهای فرهنگی و عرفان‌های دنیوی ۱۴۱
۴. انحراف و گمراهی مردم ۱۴۲
- نتیجه‌گیری ۱۴۵
- کتابنامه ۱۴۷

نمایه‌ها

- آیات ۱۵۷
- روایات ۱۵۹

۱۶۲ موضوعات

۱۶۸ اعلام و مشاهیر

۱۷۱ کتاب‌ها

۱۷۳ مکان‌ها

۱۷۴ تنالگان

۱۷۵ مقاله‌ها

سخنی با خواننده

مهدویت از دیرباز به عنوان باوری اصیل در میان باورمندان اسلامی جایگاه مهمی داشته و دارد. مذاهب اسلامی با همه تفاوت‌ها، در اصل اندیشه مهدویت به عنوان یک آموزه مهم اسلامی، اتفاق نظر دارند. افزون بر خاستگاه آیات قرآنی و روایات معصومان علیهم‌السلام، مستندات عقلی و عقلانی نیز باورداشت مهدویت را همراهی و تأیید می‌کند؛ یعنی قرآن و عقل با رویکرد عام و روایات با رویکرد خاص، خاستگاه مهدویت و توجیه‌گر مانی و اصول آن هستند. اندیشه تابناک مهدویت که برخاسته از فرهنگ و باور اصیل اسلامی است، بسان همه اندیشه‌های باورمحور در طول تاریخ به جهت عوامل گوناگون اجتماعی، فرهنگی، مذهبی و سیاسی دستخوش تطور و تحول و فراز و فرود تاریخی شده است؛ به طوری که از براینده این فرایند می‌توان دو نکته اصطیاد کرد: ۱. وجود آسیب‌ها و چالش‌هایی که دامنگیر عرصه مهدویت اصیل شده که ضرورت تحقیقات آسیب‌شناسانه برای پالایش و آفت‌زدایی از حریم پاک اندیشه مهدویت را دوچندان می‌کند. ۲. تحول و تطوری که حوزه مهدویت از لحاظ مسائل درونی و بیرونی یافته که نشان‌دهنده گسترده‌گی محیطی مهدویت از نظر قلمرو است. بی‌گمان حوزه مهدویت در ابتدای امر که به عنوان یک باور اعتقادی و یک

اندیشه دینی در میان مسلمانان مطرح بوده، از نظر دامنه و قلمرو، بسیار محصور و از نظر حجم مسائلی بسیار محدود بوده است. اما در فرایند تاریخ به سبب مواجهه اندیشه مهدویت با انظار و افکار مختلف گروه‌ها و با پیدایش پرسش‌ها و شبهات گوناگون افراد که در پی تحولات اجتماعی و تفاوت‌های مذهبی نمایان شده است، بر دامنه و مسائل آن افزوده شده؛ به طوری که مهدویت از یک حوزه اعتقادی صرف به حوزه مطالعاتی پر قلمرو و پر حجم تبدیل شده است و نیز مسائل تک‌تاری آن به مسائل چندتباری با رویکردهای گوناگون کلامی، فلسفی، تاریخی، سیاسی، تفسیری، روان‌شناسی و... ارتقا یافته است. بر این اساس امروزه حوزه مهدویت که حوزه‌ای تأثیرگذار در همه امور فردی و اجتماعی است، با انوعی از مسائل کلی و جزئی، درونی و بیرونی روبروست و به عنوان یک رشته تخصصی با رویکردهای پسینی و حوزه چندرشته‌ای با رویکرد پیشینی قابل طرح است. بر این اساس مراکز و مؤسسات مهدویت به‌ویژه مجموعه‌های علمی - تخصصی وابسته به حوزه علمیه و نیز اندیشمندان و مراکز مهدوی از جمله پژوهشکده مهدویت و آینده‌روشن پژوهشگران و محققان این پژوهشکده با ورود عالمانه و متخصصانه با نگرش نو و بنیادی به مطالعات و پژوهش‌های کاربردی و مسئله‌محور اقدام کرده‌اند.

اثر حاضر با عنوان بررسی دجال در متون اسلامی با تأکید بر ماهیت‌شناسی و کارکردشناسی کوششی است گرانسنگ از جناب حجت الاسلام آقای مجتبی گودرزی که از مهدی‌پژوهان پر تلاش می‌باشد. شایسته و بایسته است از زحمات و تلاش ناظر محترم حضرت حجت الاسلام اکبر مهدی‌پور نهاری و ارزیابان این پژوهش آقایان حجت الاسلام محمدتقی ربانی و حجت الاسلام محمد شهبازیان و نیز از تلاش بی‌وقفه جناب آقای سیدحامد

شاهرخی مسئول محترم اداره پژوهش پژوهشکده و نیز از کوشش‌های ارجمند
اعضای شورای پژوهشی و دست‌اندرکاران اجرایی به‌ویژه جناب آقایان عبدالله
ربیعی و محمد شریفی و نشر پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی که عهده‌دار
آماده‌سازی فنی و چاپ و نشر اثر حاضر بوده و هست، قدردانی و تشکر شود.

حسین الهی‌نژاد

مدیر پژوهشکده مهدویت و آینده‌پژوهی

تقدمه

ظهور امام زمان (عج) و تشکیل حکومت جهانی او وعده الهی است؛ به گونه ای که اگر این معنا و اعتقاد وجود نداشته باشد، آفرینش بی معنا و بی هدف قلمداد می شود. در منظومه اعتقادی اسلام به ویژه شیعیان، بخش پایانی دنیا که به قیامت متصل می شود، در واقع نتیجه و ثمره ترویج و امتداد کتاب های آسمانی و ارسال رسل، نصب نبی و بعثت انبیا و نیز نصب امام و هادیان امت و اوصیای رسول اکرم صلی الله علیه و آله است. می توان گفت پدیده ها و حوادث عالم در مسیر ظهور امام و مقدمه ای برای استقرار و گسترش عدالت و توحید قرار دارند و در این مسیر تفسیر می شوند. بدیهی است در برابر این حرکت، جریان دیگری به سرکردگی شیاطین، فریبکاران و دجالان با بهره گیری از روش های گوناگون و انبای اوهام و خرافات برای انحراف افکار عمومی و بازداشتن آنها از انتخاب مسیر درست و الهی و سیره اولیای او استفاده می کنند و در صدد ایجاد اختلاف، انحراف، درگیری و تفرقه در میان حق طلبان و صفوف یاران و یاوران آن حضرت هستند. مباحث ظهور و مشکلات مربوط به آن مقطع از تاریخ در فرهنگ مهدویت به ویژه در دوران پیش از ظهور یا به تعبیر دیگر در آستانه ظهور در روایات بسیاری بحث شده است. گرچه به طور کلی می توان گفت حوادث و فسه های

فرایند ظهور، بخشی از دوره آخرالزمان است که ویژگی‌ها و حوادث آن در برخی روایات (غالباً تحت عنوان «الملاحم و الفتن») ذکر شده است. البته تعداد و گونه‌های فتنه‌های آخرالزمان آن‌چنان زیاد است که به‌طورعادی نخستین تصویری که برای هر شنونده‌ای از شنیدن واژه «ظهور» و فرایند آن پدید می‌آید، همین موضوع است. در میان روایات نیز گونه‌های پرشماری از فتنه‌های آخرالزمانی بیان شده است، به‌ویژه از امام علی علیه السلام سخنان بسیاری در این زمینه وجود دارد. از جمله این روایت است که فرمودند: «در آینده چهار فتنه رخ خواهد داد؛ در اولی خونریزی مباح می‌شود؛ در دومی خونریزی و غارت اموال؛ در سومی غارت اموال و تجاوز به نوامیس؛ و چهارمی آنکه حتی اگر در سوراخ روباه پنهان شده باشی، دچار آن فتنه خواهی شد.»^۱ یا در روایتی دیگر با اشاره به چند نوع فتنه در میان امت صلوات الله علیهم فرمودند: «خداوند در این امت، پنج فتنه قرار داده است: ابتدا فتنه عمومی و فراگیر است، سپس فتنه خواص و پس از آن فتنه سیاه و تاریک است که مردم در آن مانند حیوانات می‌شوند و پس از آن هدنه است (صلح میان مسلمانان، ولی کافران در پی جنگ و کشتارند) و در آخر دعوت‌کنندگان به ضلالت و گمراهی می‌آیند. در آن روز اگر برای خداوند خلیفه و جانشینی ماند، در خدمتش باش.»^۲ در میان انواع فتنه و عسرت که به مردم روی می‌آورد، به چند فتنه (دجال، سیمانی، شیطان و...) بیش از موارد دیگر توجه شده و به نظر می‌رسد این فتنه‌ها بیش از موارد دیگر انسان‌ها را گرفتار می‌کند. با توجه به روایات و متون دینی به‌ویژه اهل سنت بر فتنه دجال بیشتر نظر شده و از آن بحث شده است؛ به‌گونه‌ای که عده‌ای از آن به

۱. عثمان بن سعید؛ السنن الواردة فی الفتن؛ ص ۳۵.

۲. ابن حماد المروزی؛ الفتن؛ ص ۲۸.

دوران موسوم به عسرت و سختی یاد می‌کنند؛ چراکه در این دوره، بسیاری از مردم در معرض امتحان و آزمایش الهی قرار می‌گیرند و به دلیل سختی آن عده زیادی گمراه می‌شوند و از حرکت در مسیر اصلی باز می‌مانند. بازماندن و ریزش در زمان ظهور به دلیل وجود فتنه، حتی در میان خواص یک مسئله بسیار جدی است که عبور از آن و سالم ماندن فقط با شناخت عمیق، بصیرت نافذ، درایت و ایثار امکان‌پذیر خواهد بود.

مطالعه و تحقیق درباره دجال یکی از مهم‌ترین موضوعات عصر حاضر است که متأسفانه به مرور زمان در حال کمرنگ شدن است؛ گرچه امروزه موضوع دجال به‌طور مستقیم به فرهنگ، سیاست و اقتصاد مرتبط است. نکته اساسی و مهم در بحث از دجال این است که در جوامع روایی شیعه به موضوع دجال به‌طور گذرا و اجمال نظر شده است، لذا در کتاب‌های الکافی کلینی و کتاب الغیة نعمانی و الارشاد شیخ مفید که روایات فراوانی درباره علایم ظهور در آنها نقل شده است، هیچ روایتی درباره دجال دیده نمی‌شود.^۱ مجموع روایاتی که در کمال الدین شیخ صدوق و الغیة شیخ طوسی در آن باره نقل شده، بسیار اندک است. البته در آثار شیعه، دجال به اجمال از علایم ظهور و در آثار اهل سنت از نشانه‌های قیامت است؛ روایاتی نیز در کتاب الخصال شیخ صدوق وجود دارد که از خروج دجال به عنوان یکی از نشانه‌های قیامت یاد شده است. البته معنای دجال از نشانه‌های قیامت باشد؛ ولی پیش از ظهور حضرت مهدی (عج) خروج کند. البته اصل ظهور حضرت مهدی (عج) نیز از نشانه‌های قیامت دانسته شده است. از دیدگاه اهل سنت پیامبر ﷺ وقتی نشانه‌های قیامت را بیان می‌کند، هم

۱. منظور روایاتی است که ابعاد گوناگون درباره دجال را بیان کرده باشند، نه صرفاً وجود لفظ و واژه دجال.

به ظهور امام زمان (عج) اشاره می‌کند و هم به دجال می‌پردازد که پیش از وقوع قیامت اتفاق می‌افتد؛ دجال در روایات اهل سنت بیشتر آمده و آنها در صحاح سته و کتب قدیمی همچون مصنف ابی‌شیه و بسیاری از کتاب‌های حدیثی دیگر، فراوان به بحث از دجال پرداخته‌اند و در بیشتر موارد از آن با واژه «مسیح الدجال» به معنای مسح و دست کشیده شده و «ممسوح العین» استفاده می‌کنند. در سنت اسلامی شخصیت‌های فراوانی نمایانگر نیروی شر هستند؛ از جمله آنها می‌توان به شیطان، ابلیس، طاغوت، فرعون و دجال اشاره کرد. با این حال دجال تنها شخصیتی است که مفهوم آخرالزمانی دارد. دجال در مجموعه حدیث و آثار کلام اسلامی از جایگاه مهمی برخوردار است و در متون حدیثی گزارش‌های مفصلی درباره ظهور دجال و نبردش با عیسی علیه السلام و مهدی (عج) به چشم می‌خورد. فتنه «دجال» در روایات ما یکی از فتنه‌های پیش از ظهور حضرت مهدی (عج) شمرده شده است. هر چند در پی پرسش‌هایی درباره دجال از معصومان علیهم السلام مشخصات و ویژگی‌هایی در کلمات و احادیث بیان شده است؛ اما این موضوع همچنان در دوران ما، در حاله‌ای از ابهام قرار دارد؛ لذا نظرها و دیدگاه‌های متفاوتی از پژوهشگران و اندیشمندان بیان شده است. گروهی دجال را با وجود ویژگی‌های عجیب و غریبی که در روایات برای آن شمرده شده، موجودی واقعی می‌دانند که در آخرالزمان خروج می‌کند و به فریبکاری و فساد می‌پردازد و گروهی به دلیل همین ویژگی‌ها دجال را موجودی نمادین می‌دانند و معتقدند روایات در مورد او بیشتر به زبان استعاره سخن گفته‌اند و... در این تحقیق تلاش شده با استناد به متون اسلامی، برداشتی صحیح از دجال و مباحث مربوط به آن و نیز توصیف و تحلیل فتنه دجال به عنوان یکی از مهم‌ترین فتنه‌ها و رخداد‌های فرایند ظهور و همچنین کارکردهای آن انجام گیرد.